

MATEUSZ IHNATOWICZ

ROZPRACOWYWANIE OPERACYJNE JEZUITÓW
UCZESTNICZĄCYCH W *MISJI WSCHODNIEJ*
W LATACH 50. XX W. W POLSCE LUDOWEJ

OPERATIONAL INVIGILATION OF THE JESUITS
PARTICIPATING IN *THE EASTERN MISSION*
IN THE 1950s UNDER THE PEOPLE'S REPUBLIC OF POLAND

A b s t r a c t. The article begins with the author's outline of the political situation of a renewed Polish State. Next, he discusses the history of the Jesuit Eastern Mission in Albertyn (1924-1942).

In the second part of the article, the author presents the records of the functionaries of the Committee for Public Security to show what kind of information about the Jesuits was of interest to the state apparatus. The author tries to confirm to what extent the data collected by the state functionaries agreed with the real status quo and the present-day knowledge of this problem area. The author quotes from the documents, which is intended to render the atmosphere of the time. The documents analysed in the article only concern the time-span between 1950 and 1956.

In his concluding remarks, the author makes a short list of the operational methods used by the Security functionaries and of all the efforts they made to get the information they desired. The final part of the article focuses on the history of the Neo-Uniate Church in Poland after 1945.

Translated by Konrad Klimkowski

Key words: Church, invigilation, Jesuits, mission, Neo-Uniate Church, Poland.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej autor wprowadza w zagadnienie. W drugiej analizuje materiał operacyjny aparatu bezpieczeństwa z lat pięćdziesiątych XX wieku dotyczący jezuitów uczestniczących w *Misji Wschodniej*. Czyni to na podstawie akt odnalezionych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Liczyły one 700 kart. Błędy lub nieścisło-

ści funkcjonariuszy koryguje w oparciu o literaturę przedmiotu. W ostatniej części podsumowuje wyniki.

1. SYTUACJA NA KRESACH ODRODZONEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Traktat pokojowy (traktat ryski), podpisany 18. marca 1921 roku w stolicy Łotwy–Rydze, wyznaczył terytorium wschodnich ziem Drugiej Rzeczypospolitej po wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1920). W granicach Polski znalazła się Wileńszczyzna, Galicja Wschodnia, Zachodnia Białoruś i Wołyń Zachodni¹. Po stronie polskiej pozostało ponad 3 mln ludności prawosławnej. Większość w Cerkwi prawosławnej stanowili Ukraińcy i Białorusini. Wśród duchowieństwa przeważali Rosjanie².

W 1923 roku biskup podlaski, Henryk Przeździecki, zaproponował utworzenie parafii obrządku unickiego na terenach wschodnich diecezji Kościoła rzymskokatolickiego, zależnej od miejscowych ordynariuszy łańciskich oraz włączenie do tego dzieła Towarzystwa Jezusowego. Jego plan został pozytywnie zaopiniowany przez Stolicę Apostolską³. W rok później jezuita uruchomili swoją stację misyjną. Podjętą przez nich akcję misyjną autor omawia poniżej.

2. DZIEJE MISJI WSCHODNIEJ W ALBERTYNIE

2.1. MISJA WSCHODNIA

JEZUITÓW W ALBERTYNIE W OKRESIE PRZEDWOJENNYM

Za pontyfikatu papieża Piusa XI (1922-1939) jezuita polscy prowadzili w latach 1924-1942 *Misję Wschodnią* w Albertynie koło Słonimia, na terenie

¹ Zob. J. B o r z ę c k i, *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012, s. 386.

² J. P l i s, *Misja Wschodnia ojców Jezuitów w Polsce (1924-1939)*, w: *Na pograniczu kultur, języków i tradycji. Prace ofiarowane profesorowi doktorowi Ryszardowi Szczygłowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Mądziak, A. A. Witusik, Lublin 2004, s. 275-289.

³ *Albertyn*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995*, opr. L. Grzebień SJ, Kraków 2004, s. 6; M. W ó j c i u k, *Specyfika organizacji i zarządy charakteru Cerkwi katolickiej obrządku bizantyjsko-słowiańskiego o tradycji synodalnej na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej w latach 1924-1939*, „Koło Historii” 2003, nr 7, s. 121-168.

Białorusi. Funkcję generała zakonu sprawował wtedy ks. Włodzimierz Ledóchowski SJ (1915-1942)⁴. Jak podaje Siarhiej Jorsz: „Celem Misji było propagowanie i rozpowszechnianie katolickiego obrządku wschodniego (zwanego powszechnie bizantyjsko-słowiańskim lub neounickim) na terenie Zachodniej Białorusi, Wołynia, Polesia i Chełmszczyzny. Początkowo, w 1923 r., akcja unijna rozpoczęła się na Podlasiu, w diecezji podlaskiej. Po utworzeniu klasztoru w Albertynie praca misyjna rozpoczęła się także w diecezji wileńskiej, na której znajdował się Albertyn”⁵. Misją opiekował się papież Pius XI oraz kolejni ordynariusze diecezji wileńskiej – biskupi: ks. Jerzy Matulewicz i ks. Romuald Jałbrzykowski.

Organizatorem misji był ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ. Pełnił on w latach 1925-1933 funkcję superiora *Misji Wschodniej*. W powstałym klasztorze w Albertynie mieszkało 40. jezuitów, pochodzących z różnych narodowości (białoruskiej, ukraińskiej, rosyjskiej, polskiej, francuskiej, rumuńskiej i słowackiej). W 1926 roku ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ w Albertynie powołał dwuletni nowicjat jezuicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego, przez który w pierwszym dziesięcioleciu przeszło ponad 80. kandydatów, z czego tylko połowa została w zakonie. W nowicjacie nauczano języka starsłowiańskiego, białoruskiego, rosyjskiego i łaćńskiego. Po jego ukończeniu klerycy odbywali studia gimnazjalne w Pińsku, filozoficzne w Krakowie, a teologiczne w Lublinie i Rzymie. W Albertynie istniały dwie kaplice – jedna unicka obsługiwana przez Francuza ks. Karola Bazylego Bourgeois SJ i rzymskokatolicka przez Polaka ks. Michała Malinowskiego SJ. Jezuickiej stacji misyjnej były podporządkowane: parafia w Synkowiczach w powiecie słonimskim, Małe Seminarium w Wilnie (1934) oraz Papieskie Seminarium Wschodnie w Dubnie na Wołyniu (1931).

Jezuici w parafii w Albertynie prowadzili rozliczne organizacje duszpasterskie, jak: Bractwo Parafialne, Apostolstwo Modlitwy, Gwardia Krzyża, Sodaliczka Mariańska, Krucjata Eucharystyczna, Kółko św. Teresy i Kółko Aniołów Stróżów.

Kazania głoszone były w języku ukraińskim i białoruskim. Stacja misyjna jezuitów wspierała dwa obrządki. Przyczyniało się to do spopularyzowania idei unii w Albertynie i Słonimszczyźnie. Poza tym jezuici wydawali pismo

⁴ H. Y a n n o u, *Jezuici i Towarzystwo*, Kraków 2010, s. 103, 357; *Ledóchowski*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 357-358.

⁵ S. J o r s z, *Historyczne znaczenie misji wschodniej w Albertynie*, „Roczniki Teologiczne” 53-54(2006-2007), z. 7, s. 145-152.

religijne w języku białoruskim *Da Złuczeńnia*. Redagował je ks. Antoni Niemancewicz SJ.

Stacją jezuicką kierowali następujący zakonnicy. Superiorami *Misji Wschodniej* byli ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ i ks. Antoni Dąbrowski SJ (1933-1939). Superiorami domu w Albertynie: ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ (1925-1933), ks. Antoni Ząbek SJ (1933-1935), ks. Stanisław Łaski SJ (1935-1938), ks. Antoni Dąbrowski SJ (1938-1939). Mistrzami nowicjatu: ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ (1925-1928), ks. Antoni Dąbrowski SJ (1928-1931), ks. Filip de Régis SJ (1931-1933); ks. Stefan Sakac SJ (1933-1935), ks. Stanisław Łaski SJ (1935-1938) i ks. Antoni Dąbrowski SJ (1938-1939)⁶.

2.2. MISJA WSCHODNIA W OKRESIE WOJNY

Stacja *Misji Wschodniej* jezuitów (gałęzi neounickiej) w Albertynie przestała istnieć w wyniku działań wojennych. Nowicjusze zostali rozesłani do domów, zakonnicy różnych narodowości rozjechali się do swoich krajów.

Do Albertyna powrócił z Warszawy ks. Antoni Niemancewicz SJ, który w 1940 roku został przez metropolitę lwowskiego, ks. bpa Andrzeja Szeptyckiego, mianowany egzarchą białoruskim. Jego wikariuszem do 1944 roku był ks. Leon (Leu) Horoszko. Po 1942 roku okupant niemiecki aresztował i zamordował w Berlinie ks. Antoniego Niemancewicza SJ. Klasztor w Albertynie zamknięto, a parafię unicką zlikwidowano. Między 1940 a 1942 rokiem w klasztorze przebywali pojedynczy księża. Część z nich represjonowały władze bolszewickie⁷.

⁶ P l i s, dz. cyt.; J o r s z, dz. cyt.; W ó j c i u k, dz. cyt.; *Albertyn*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 6; *Misje zagraniczne*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 428-429; *Piątkiewicz*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 503; *Da Złuczeńnia*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 117; F. R z e m i e n i u k, *Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounia)*, Lublin 1999, s. 116-118; M. M r ó z, *Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki wobec kwestii ukraińskiej, białoruskiej w Polsce w latach 1918-1925*, Toruń 2003, s. 248-252; S. S t ę p i e ń, *Nowa unia kościelna. Obrządek bizantyjsko-słowiański*, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, t. 2, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 141-194.

⁷ J o r s z, dz. cyt.

3. MISJA WSCHODNIA W ZAINTERESOWANIU POLSKIEJ BEZPIEKI⁸ PO WOJNIE

Po wojnie *Misjami Wschodnimi*, prowadzonymi przez jezuitów, zainteresowało się Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. W 1956 roku została założona w archiwum sprawa o kryptonimie *Misje Wschodnie Pro Russia* przez ówczesny Departament VI⁹ Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego¹⁰. Autor postara się zbadać: jakie informacje interesowały bezpiekę odnośnie do zakonu, jakimi metodami uzyskiwała te materiały oraz jakie cele osiągnęła. Autor skupi swoją uwagę na zakonnikach Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego w Polsce¹¹.

⁸ Autor pod pojęciem *bezpieki* będzie rozumiał działania prowadzone przeciwko instytucjom kościelnym przez funkcjonariuszy komunistycznego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, Urzędów Bezpieczeństwa i Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego Polski ludowej powstałej w 1945 roku.

⁹ A. Dziurok, *Wstęp*, w: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 23. Autor ten podaje, że między 7 XII 1954 a 27 XI 1956 rokiem Departament VI Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego zajmował się sprawami kościelnymi. W ramach Departamentu VI jego Wydział II zajmował się zakonami. Departamentem kierowali Karol Więckowski i Józef Dziemidok. Antoni Alster nadzorował sprawy Kościoła z ramienia kierownictwa Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego.

¹⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN BU); AIPN BU 01283/40 (II/E/1), mkf/PDF, *Pismo Naczelnika Wydziału IV Departamentu I MSW mjr. Olecha do Naczelnika Wydziału II Biura Ewidencji Operacyjnej MSW*, Warszawa 3 XII 1957 r., k. 4. W/w jednostka archiwalna była udostępniana autorowi w formie PDF. Autor podaje paginację PDF. Oryginalna jednostka miała postać mikrofisz (jacketu) o sygn. V 14-2E-1. Nie wszystko w niej było czytelnie przeniesione z papierowych akt do postaci zmikrofilmowanej, to też utrudniło czytelne przeformatowanie do formy PDF. W wyniku zaistniałej sytuacji autor nie był w stanie wszystkiego przeczytać.

¹¹ Mam tu na myśli zakonników przebywających w placówkach w: Szczecinie, Gdyni, Jastrzębiej Górze, Gdańsku, Świętej Lipce, Bydgoszczy, Toruniu, Poznaniu, Warszawie, Radomiu, Kaliszu, Łodzi, Lublinie i Piotrkowie Trybunalskim. Zob. *Przewodnik po domach jezuickich Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej. Jezuici Przyjaciółom. Wydanie specjalne*, (zima-jesień) 2009-2010, Towarzystwo Jezusowe, s. 4-5.

3.1. JEZUICKA MISJA WSCHODNIA W RAMACH PROWADZONEJ SPRAWY W KOMITECIE DS. BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO

3.1.1. *Misja Wschodnia* w charakterystyce bezpieczeństwa

W 1955 roku Wydział II Departamentu VI Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego założył sprawę wstępno-agenturalnego rozpracowania o kryptonimie *Węże* na byłych członków *Misji Wschodniej*. W piśmie tym kpt. Ludwik Sikora pisał, że jezuici przed 1939 rokiem prowadzili watykańską organizację *Misja Wschodnia*, której oficjalnym celem miało być przygotowywanie księży do pracy misyjnej w pobliżu granicy wschodniej, zaś nieoficjalnie mieli się oni zajmować „rozpoznawaniem terenów nadgranicznych ZSRR oraz przygotowaniem do działalności szpiegowskiej na terenie ZSRR”¹².

Funkcjonariusz Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w swojej *Informacji* z 1955 roku pisał, że jezuici byli wykorzystywani przez papieżstwo do walki z komunizmem w ramach placówek *Misji Wschodnich* zakładanych przy granicy ZSRR, które były częścią Kongregacji dla Kościoła wschodniego utworzonej w 1917 roku. Z tej Kongregacji wyodrębniono *Komisję Pro Russia*, na czele której stał Francuz ks. Michael d’Herbigny SJ (1880-1957). *Komisji Pro Russia* podlegała watykańska uczelnia wyższa kształcąca księży neounickich *Collegium Russicum*. Uczący się tam księża pochodzili z *emigracji białogwardyjskiej*¹³.

¹² AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Postanowienie o założeniu sprawy wstępno-agenturalnego rozpracowania na b. członków Misji Wschodniej*, Warszawa 18 I 1955, k. 40. Pismo wszczynające sprawę wstępno-agenturalnego rozpracowania krypt. *Węże* było częścią sprawy krypt. *Misje Wschodnie*, która została zamieszczona w jednej jednostce archiwalnej.

¹³ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, mkf/PDF, *Informacja dot. organizacji watykańskiej na terenie Polski pn. Misja Wschodnia*, Warszawa 29 X 1954, k. 41-58. Zob. ks. J. Dębiniński, *Kościół katolicki w Rosji*, „Studia Włocławskie” 14(2012), s. 472-487; W. Hrynielwicz OMI, *Iluzja nawrócenia Rosji*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Rosjoznawcze. III-Nauki Humanistyczno-Społeczne”, 1996, z. 310 s. 20-35; t e n ż e, *Nawrócenie Rosji? Refleksje ekumeniczne nad dziejami wielowiekowej iluzji (I)*, „Przegląd Powszechny” 1(881)1995, s. 11-28.

Bezpieka wykorzystywała w tym dokumencie informacje uzyskane z przesłuchania biskupa Czesława Kaczmarka z 2 stycznia 1952 roku¹⁴ oraz zebrane z jezuickiego dwumiesięcznika *Oriens*¹⁵.

W *Informacji* z 1954 roku czytamy, że kierowanie misją oraz składanie sprawozdań do Watykanu leżało w kompetencji redemptorysty biskupa Mikołaja Czarneckiego oraz prowincjała zakonu jezuitów w Warszawie ks. Stanisława Sopucha SJ. Prowincjał co roku przeprowadzał wizytację placówek *Misji Wschodniej*, po czym sporządzał raport, który przesyłał do Rzymu na ręce generała ks. Włodzimierza Ledóchowskiego SJ. W tejże *Informacji* oficer Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego podaje za informatorem¹⁶ Sowa, że ekspozytura nr 1 Oddział II Sztabu Głównego (*dwójka*) Wojska Polskiego w Wilnie korzystała z usług *Misji Wschodniej*, szczególnie w latach 1937-1939 oraz że wspierała ją finansowo. Sanacyjny rząd, z pomocą miejscowego magnata Ruszczyca miał powołać do życia Komitet koordynacyjny dla spraw pomocy *Misji Wschodniej*. Placówka jezuitów w Albertynie od 1938 roku korzystała z pomocy Koła Jedności Katolickiej, założonej w Warszawie w 1932 roku, w dziedzinie liturgiczno-edukacyjnej i stypendialnej. Funkcjonariusz podał to za czasopismem *Oriens* z 1938 roku¹⁷.

3.1.2. Charakterystyka jezuitów uczestniczących w misji

Funkcjonariusze Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego zebrali informacje o zakonnikach uczestniczących w misji. Odnotowali, że ks. Stanisław Sopuch SJ i ks. Włodzimierz Piątkiewicz SJ nie żyją, co było zgodne z prawdą. Bezpieka informowała w swoim piśmie w jakim klasztorze znajdo-

¹⁴ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Protokół przesłuchania podejrzanego*, Warszawa 2 I 1952, k. 161-163.

¹⁵ Był to popularny dwumiesięcznik wydawany w latach 1933-1939 w Krakowie i Warszawie (od 1936 roku). Ukazało się 7 roczników. *Oriens*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 477.

¹⁶ Wojciech Sawicki pisze, że była to: „Osoba tajnie współpracująca z UB, posiadająca kontakty ze środowiskiem interesującym MBP. Najbardziej rozpowszechniona kategoria konfidenta w latach 40. i I. połowie lat 50” (zob. W. S a w i c k i, *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, w: *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 23).

¹⁷ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja dot. organizacji watykańskiej na terenie Polski pn. Misja Wschodnia*, Warszawa 29 X 1954, k. 41-58, AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Pismo do Sprawy Szpandrowskiego Czesława byłego Szefa III Wydziału Dep. Sprawiedliwości WP*, Rawicz, 28 XII 1950, k. 108.

wali się poszczególni zakonnicy. Z Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej mieli przebywać – w Łodzi: ks. Jan Czornak SJ, ks. Wincenty Adamowicz SJ, ks. Antoni Narel SJ, ks. Lucjan Machnicki SJ i ks. Donat Stawski SJ; w Bydgoszczy ks. Wincenty Zieliński SJ, w Szczecinie ks. Michał Harmatyj SJ¹⁸, w Toruniu ks. Włodzimierz Kawski SJ, a w Warszawie br. Włodzimierz Mielnik SJ. Oficerowie stworzyli charakterystyki poszczególnych zakonników. Odnośnie do ks. Jana Czornaka SJ bezpieka podawała, że jego brat Władysław był do 1939 roku w zakonie jezuitów w Słoninie, zaś wystąpił z niego w czasie okupacji. Oficjalne źródła jezuickie stwierdzają, że bezpieka się w tej kwestii pomyliła, gdyż br. Władysław Czornak SJ podpisał dymisję po wojnie¹⁹. Przykładowo w charakterystyce ks. Jana Czornaka SJ bezpieka zapisała, iż od 1945 roku przebywał w Świętej Lipce, gdzie „uprawiał handel obcą walutą”, następnie wyjeżdżał do Krakowa, Łodzi i Warszawy. Miał utrzymywać zażyłe kontakty z niemieckimi przesiedleńcami. „Do 1950 roku nie był rozpracowywany, bowiem traktowano go jako nieszkodliwego”. Funkcjonariusze uzyskali informacje, że po 1950 roku w czasie kazań odnosił się wrogo do Polski ludowej. Albertyńczyk, ks. Wincenty Adamowicz SJ, w latach 1949-1952 przebywając w Łodzi, gdzie pełnił funkcję prefekta w szkołach, wypowiadał się wrogo o panującej rzeczywistości. Jego negatywne wypowiedzi posłużyły bezpiece do próby zwerbowania go do współpracy. „Początkowo na współpracę wyraził zgodę, ale na pierwszym spotkaniu odmówił współpracy”. Ks. Szczepana Machnickiego SJ, byłego prowincjała prowincji warszawskiej w latach 1929-1935, bezpieka charakteryzuje jako „jednego z najaktywniejszych w kraju. Chytrego i przebiegłego, na zewnątrz nie ujawnia wrogiej działalności, utrzymuje korespondencję z szeregiem osób”. „Wrogo ustosunkowany do Polski ludowej był też ks. Antoni Narel SJ, który wykorzystując ambonę, szerzy wrogą propagandę przeciwko ZSRR i PRL”. Oficerowie w charakterystykach podawali, z kim dani zakonnicy utrzymywali kontakty korespondencyjne. Zauważyć można w prowadzonej przez nich sprawie, że interesują się księżmi świeckimi, np. ks. Edwardem Dujakiem²⁰ (Dujokiem, Doujakiem), gdyż utrzymywał on kontakty z jezuitami z racji uczestniczenia w *Misji Wschodniej* na terenach, które po 1945 roku stały się częścią obszaru Związku Sowieckiego. Funkcjonariusze zano-

¹⁸ Harmatij, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 210.

¹⁹ Czornak, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 114.

²⁰ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja dot. prowadzonej sprawy ks. DUJOK Edward*, Stalinogród 20 X 1953, k. 289-291.

towali, że brat Włodzimierz Mielnik SJ przebywał w Warszawie, na stanowisku sekretarza prowincjała²¹.

3.1.3. Wykorzystywane środki operacyjne w sprawie

Oficerowie Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w zdobywaniu informacji o jezuitach, przebywających na *Misji Wschodniej*, korzystali z agentury oraz informacji, które mogli uzyskać jawnie. W wytworzonej dokumentacji w sprawie posłużyli się wieloma numerami pisma *Oriens* (np. z kwietnia 1934 roku, września i października 1936 roku, lipca i sierpnia 1937 roku, stycznia i lutego, maja i czerwca 1938 roku, listopada i grudnia 1939 roku), katalogami jezuickimi²² (np. prowincji mazowieckiej z 1948 roku), zeznaniami więźniów, np. ks. Edwarda Bulandy SJ²³ i ks. Romualda Moskały SJ²⁴ czy Czesława Szpandrowskiego²⁵ oraz informacjami uzyskanymi od byłego jezuita ks. Adolfa Sznipa.

3.1.4. Charakterystyka ks. Adolfa Sznipa

Ks. Adolf Sznip SJ był w okresie międzywojennym w Albertynie ministrem domu, socjuszem magistra nowicjatu i współredaktorem unijnego miesięcznika *Da Złuceńnija*, zaś w 1937 roku w Wilnie był proboszczem jezuickiej parafii neounijnej²⁶. Funkcjonariusze pozyskali cenne źródło informacji. Początkowo nie nadawali mu jednak pseudonimu agenturalnego. W materiałach bezpieki występował jako *były Jezuita Sznip*. Wojewódzki

²¹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja dot. organizacji watykańskiej na terenie Polski pn. Misja Wschodnia*, Warszawa 29 X 1954, k. 41-58.

²² Zakon jezuitów od początków swojego istnienia prowadził katalogi osobowe trzyletnie i roczne. Są to wykazy osób należących w określonym czasie do Towarzystwa Jezusowego. Wprowadził go sam św. Ignacy Loyola. Zob. *Katalogi prowincji*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 272-273.

²³ Ks. E. Bulanda SJ w latach 1950-1951 był więziony. Dysponował on wiedzą o zakonie z racji bycia prowincjałem w latach 1948-1952 (*Bulanda*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 76-77).

²⁴ Został aresztowany w 1950 roku pod zarzutem przechowywania broni i skazany na 10 lat więzienia. Karę odbywał w Rawiczu i we Wronkach. Został warunkowo zwolniony w 1954 roku. Zmarł w 1956 roku (*Moskała*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 440).

²⁵ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Pismo do V-Ministra Bezpieczeństwa Publicznego*, Warszawa 16 I 1951, k. 107.

²⁶ *Sznip* w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 663-664.

Urząd Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu pisał w 1951 roku do Wydziału V Departamentu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, że przeprowadzał z ex jezuitą ks. A. Sznipelem poufną rozmowę. Ks. A. Sznip „tłumaczył, że obecnie nie pamięta już jakie materiały dał poprzednio i nie wie co ma pisać wobec czego prosi o podanie wytycznych (pytań)”²⁷. Funkcjonariusz Kazimierz Olech traktował ks. A. Sznipa jako *kontakt poufny*²⁸ *prob.* [oszcz] *A. Sz*²⁹. Niezidentyfikowane źródło Z podawało krótką charakterystykę ks. Sznipa. W dokumencie tym występuje pod imieniem Alfons, nie zaś Adolf. Źródło Z przekazało, że: „SZNIP Alfons-Józef lat około 50, pochodzi z Rosji, do Polski przyjechał w 1918 roku do poznańskiego i stamtąd wstąpił do Albertyna, gdzie zajmował się pracą misyjną. Z zakonu wystąpił w 1945 roku na skutek tego, że pił dużo, charakter gwałtowny, obecnie jest gdzieś na parafii jako ksiądz świecki, w 1946 roku był proboszczem w Bielawie śląskie lub wrocławskie”³⁰. Informacja przekazana przez źródło Z odnośnie do ks. A. Sznipa przysłużyć się mogła bezpiece do jego *pozyskania*. Źródło *Jackowski* w swojej informacji pisał, że: «Trybuna Ludu» w końcu września wymieniła... nazwisko [A. Sznipa – M.I.], (prawdopodobnie), wśród członków Zjazdu Księży Frontu Narodowego w warszawskim ich Zjeździe”³¹. W donosie z 1953 roku źródło *Jackowski* pisał, że ks. Sznip: „Uchodził za dość rzutkiego i sprytnego, jako intelektualnie umysłowość na średnim poziomie”. Źródło *Jackowski* w tym samym donosie informował, że ks. Sznip byłby w stanie: „udzielić dokładnych i najbardziej cennych wiadomości o losach (Misji Wschodniej) przed wojną i w czasie okupacji, a może i po wojnie”³². Wiadomości przekazywane przez ks. A. Sznipa były obszerne

²⁷ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Do Naczelnika Wydziału V-go Dep. V-go Min. Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie (dla tow. Olecha)*, Wrocław 15 XI 1951, k. 130.

²⁸ Była to jedna z kategorii osobowych źródeł informacji funkcjonująca w latach 1955-1960. Osoba lojalna wobec PRL i stopniowo pozyskiwana do współpracy, dostarczająca już informacji lub wykonująca zadanie, ale będąca jeszcze przed formalnym werbunkiem, świadoma kontaktów z funkcjonariuszem UB/SB. F. M u s i a ł, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989)*, Kraków 2007, s. 334.

²⁹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Raport z podróży służbowej do Wrocławia w dniach 10-12 V 51*, Warszawa 14 V 1951, k. 142.

³⁰ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Z Pińska w 1940 roku przenieśli się do Wilna*, Warszawa 16 IV 1951, k. 127.

³¹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Odpis Zagadnienie Misji Wschodniej*, 1 XI 1953, k. 298-309.

³² AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Doniesienie z dn. 4 XI 53 roku*, Warszawa 31 XII 1953, k. 309.

i pozwalały na weryfikowanie już uzyskanych przez funkcjonariuszy informacji³³. W jednej z rozmów z funkcjonariuszami podał, że zamieszkuje w parafii Piekary, w powiecie Środa Śląska³⁴. Mówił o sobie w trzeciej osobie.

3.1.5. Doniesienia agenturalne informatorów

Cennych danych dostarczała niezidentyfikowana agentura występująca w sprawie. Informator³⁵ *Turski* działał w otoczeniu ks. Donata Nowickiego; źródło³⁶ *Bronek* i źródło *Paweł* rozpracowywało ks. Eugeniusza Reczka SJ. Dokument bezpieki podawał, że źródło *Bronek* informował o tym, że ks. Eugeniusz Reczek SJ pochodził z Nowego Sącza i że studiował teologię, co było prawdą. Źródło *Paweł* informowało, że poznało tego jezuitę w Dubnie. Informacja ta wskazuje na to, że źródło *Bronek* i źródło *Paweł* mogli być współbraćmi zakonnymi. Źródło *Paweł* podawało, że ks. Eugeniusz Reczek SJ „cieszy się w zakonie dobrą opinią jako wybitnie zdolny, tylko słaby fizycznie”. Takie informacje mogły zostać wykorzystane przez funkcjonariuszy na niekorzyść rozpracowywanej osoby. W zakończeniu dokumentu oficjerowie wymienili 33. nazwiska, często z niepełnymi danymi osobowymi, osób, które miały przebywać na terenie Polski i być związane z *Misjami Wschodnimi*. Na samym końcu umieściła bezpieka spis 10. byłych członków *Misji Wschodniej*, którzy mieli przebywać za granicą. Zebrane o nich informacje pochodziły tak jak dotychczas z pisma *Oriens*, katalogów jezuickich i doniesień agenturalnych³⁷.

³³ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Notatka służbowa z rozmowy z ex Jezuitą Sznipecem w dniu 14 V 1951 roku*, Warszawa 22 I 1952, k. 148-149 nn.

³⁴ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, k. 151.

³⁵ Jak podaje Filip Musiał: „Była to jedna z kategorii osobowych źródeł informacji funkcjonująca w latach 1945/1946-1960. Osoba celowo zwerbowana do współpracy z UB/SB, najczęściej nie należąca do grupy prowadzącej działalność antysystemową, wykonująca zadania zlecone jej przez funkcjonariusza prowadzącego, których efektem było rozpoznawanie, wykrywanie bądź zapobieganie działalności uznanej za wrogą” (M u s i a ł, *Podręcznik bezpieki*, s. 331).

³⁶ Pojęcie *źródła informacji* jest tłumaczone przez F. Musiała jako *każda osoba, przedmiot czy fakt*, który poszerzał wiedzę funkcjonariusza w prowadzonej pracy operacyjnej (tamże, s. 351).

³⁷ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja dot. organizacji watykańskiej na terenie Polski pn. Misja Wschodnia*, Warszawa 29 X 1954, k. 41-58.

Doniesienia Bronka

Źródło *Bronek* (Nr 1522) podawało cenne informacje bezpiece w swoich doniesieniach agenturalnych. W 1950 roku przekazywał, że ks. Wincenty Adamowicz SJ jest w wieku 41 lat, a w przeszłości był narodowości białoruskiej; ks. Jan Czornak SJ, lat 46, narodowości rosyjskiej lub białoruskiej, pracować miał w Świętej Lipce na Warmii; ks. Antoni Dąbrowski SJ, lat 54, był wielkim działaczem wschodnim, narodowości białoruskiej, rektorem kolegium w Albertynie. Głównym motywem dostarczania przez źródło *Bronek* donosów bezpiece o zakonnikach była chęć wydostania brata z więzienia³⁸. *Bronek* informował o życiu intymnym zakonników i sporządzał ich opisy charakterologiczne. Przekazywał dane o charakterystyce tajności w zakonie. Jego oficer prowadzący, kpt. H. Trzeciński, zapisał jako informację, że „Bronek w pewnej chwili powiedział «Boże» Pan już zna tyle tajemnic o jezuitach co ja. Co ja robię. Powiedział to nie z głębokim przejęciem, ale raczej dowcipnie. Jedyne słowa «co ja robię», wypowiedziane były z nutą pewnego wahania w głosie”³⁹. *Bronek* otrzymał za zadanie udać się do Kurii, aby porozmawiać z biskupem Teodorem Benschem i dowiedzieć się jakie nastawienie panuje w Episkopacie⁴⁰.

Doniesienia Z

Równie ciekawych danych odnośnie do jezuitów dostarczało źródło Z. Z przekazywanych przez niego informacji można się było dowiedzieć, że ks. Donat Stawski SJ: „pochodzi ze zubożałej szlachty, bardzo flegmatyczny, powoli myślący, otyły, pracą duszpasterską bardzo mało się zajmował, był w Dubnie i Albertynie prokuratorem domów [...], zapaleńcem misji wsch. nie był, małe wykształcenie obrządku wschodniego”; a ks. Jan Czornak SJ: „pochodzi z Podlasia, lat 48, rodzina chłopska [...] umysł słaby ruchliwy, do misji należał z idei, czuje się Białorusinem lub Rosjaninem. W Świętej Lipce był superiorem do 1947 roku, zwalili go, gdyż narobił bałaganu w gospodarce

³⁸ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Doniesienie agenturalne*, Olsztyn 4 X 1950, k. 89-90.

³⁹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Doniesienie agenturalne*, Olsztyn 21 IX 1950, k. 85-86.

⁴⁰ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Doniesienie agenturalne*, Olsztyn 4 X 1950, k. 89-90.

klasztornej”⁴¹. Tego typu informacje wskazują, że źródło Z mogło być ulokowane w zakonie.

3.1.6. Informacje uzyskane od więźniów

Zeznania księży świeckich

Szczegółowych informacji w 1950 roku na temat organizacji papieskiej *Pro Russia* dostarczył przesłuchującemu go pracownikowi Departamentu V MBP Kazimierzowi Oparze odsiadujący wyrok w Centralnym Więzieniu Karnym w Goleniowie koło Szczecina ks. prof. Aleksander Kozicki⁴². Na końcu swego sprawozdania napisał, że w 1947 roku był delegatem na zjeździe KW PPR w Lublinie⁴³.

W innym miejscu, w prowadzonej sprawie, w 1952 roku ks. Zygmunt Kaczyński napisał bezpiece na temat Komisji *Pro Russia* i w tym kontekście o roli jezuitów⁴⁴.

Zeznania jezuitów:

Zeznania jezuita ks. Edwarda Bulandy

Prowincjał Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej, ks. Edward Bulanda SJ, przekazywał w latach 1951-1952 przesłuchującemu go oficerowi proste informacje odnośnie do współbraci. Podawał, że np. ks. Edmund Elter SJ był profesorem filozofii na rzymskim uniwersytecie *Gregorianum*; ks. Wincenty Adamowicz SJ był pochodzenia białoruskiego, obywatelstwa polskiego⁴⁵. Nie miały one charakteru zdradzania tajemnic zakonnych, raczej informowały o istniejącym ówczesnie stanie osobowym. W dokumentach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ks. Edwardowi Bulandzie SJ nadano kryptonim:

⁴¹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Z Pińska w 1940 roku przenieśli się do Wilna*, Warszawa 16 IV 1951, k. 127.

⁴² AIPN BU 01283/40, mkf/PDF *Pismo do Dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP*, Warszawa 11 XII 1950, k. 106.

⁴³ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Sprawozdanie o organizacji papieskiej Pro Russia w ZSRR*, Goleniów 12 XII 1950, k. 95-106.

⁴⁴ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja napisana przez ks. Kaczyńskiego w dn. 10 I 52*, Warszawa 1 II 1952, k. 156-159.

⁴⁵ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Notatka służbowa*, Warszawa 22 I 1952, k. 133-134.

źródło B⁴⁶. Z jego rozmów funkcjonariusze sporządzali listy z nazwiskami jezuitów, które zawierały cząstkowe o nich dane. Funkcjonariusze notowali, że: „Stawski Donat – Łódź, nosił się z zamiarem wystąpienia, Szniip Alfons – w czasie wojny przebywał w Radomiu u znajomych, był proboszczem w Bielawie – Śląsk; Czornok Jan – Święta Lipka, przedtem w Dubnie, Adamowicz Wincenty – ostatnio w Grudziądzu, przedtem w Dubnie, nosił się z zamiarem wystąpienia z zakonu z powodu utrzymania rodziców, nie chcieli go puścić, Niemancewicz Edward – rozstrzelany”. Funkcjonariusze zapisali skrótove informacje typu: „Trzy domy: Albertyn, Dubno, Wilno. Wychodziło czasopismo «Orient» [powinno być Oriens – M.I.] wydawane przez ks. Jana Urbana – Elter referował sprawy te w Rzymie podczas kongregacji generalnej w 1946 roku. Praca misyjna zarządzeniem generała odebrana została prowincji polskiej. Wszyscy ci, którzy należeli do tego obrządku, przeszli na łaciński”⁴⁷.

Zeznania jezuita ks. Romualda Moskały

Informacje przekazywane bezpiece przez ks. Romualda Moskałę SJ w 1951 roku miały podobny charakter co dane dostarczane przez ks. Edwarda Bulandę SJ. Zawierały one proste dane odnośnie do jezuitów z obu prowincji. Na temat jezuitów z Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej funkcjonariusze notowali, że: „MOCHNICKI Szczepan – Gdańsk, LESINSKI Franciszek – Gdynia chory, ORSACZEK Wincenty – Łódź, GEDEK Władysław – Kalisz”⁴⁸.

3.1.7. Inne wykorzystywane źródła informacji

Do prowadzonej sprawy bezpieczeństwa zebrała również stare i nowe wycinki prasowe dotyczące spraw wschodnich, np. z tygodnika „Sprawa” z 1942 roku, z „L'Osservatore Romano” z 1950 roku czy z „Expressu Wieczornego” z 1952 roku⁴⁹. Tworzyła też dokumenty, w których zestawiała dane odnoś-

⁴⁶ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Notatka służbowa*, Warszawa 11 VI 1951, k. 114.

⁴⁷ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Notatka służbowa z rozmowy z jezuitą BULANDĄ*, Warszawa 22 I 1952, k. 145-146.

⁴⁸ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Notatka służbowa z rozmowy z ks. Moskałą TJ z dnia [20] XI 1951 roku*, Warszawa 22 I 1952, k. 154-155.

⁴⁹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Odpis Sprawa*, Warszawa 6 I 1952, k. 165-168; AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, k. 185 ; AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Materiał prasowy dot. Pro Russia*, k. 232.

nie do dyskusji prasowej wokół książki *Droga na Wschód Rzymu* z 1933 roku oraz *Wyznaniowe prawo państwowe* prof. Henryka Świątkowskiego z 1949 roku⁵⁰. Tłumaczyła encyklikę papieża Piusa XII z 1945 roku dotyczącą działalności misyjnej na wschodzie⁵¹. W sprawie znalazły się również dokumenty odnoszące się do misji *Instruzioni per sua eccellenza mons. Nicola Czarneckyi Visitatore Apostolico per fedeli di rito bizantino – slavo in Polonia* i *Facultates Ac Privilegia*, które zostały zebrane przez bezpiekę podczas dokonywania rewizji w styczniu 1950 roku w klasztorze w Warszawie przy ul. Rakowieckiej⁵².

*

Do prowadzonej sprawy przeciwko jezuitom, zaangażowanym w prowadzenie *Misji Wschodniej*, bezpieka poświęciła cały wachlarz sił i środków pracy operacyjnej. W ogromnej mierze wykorzystano „materiał” ludzki znajdujący się w agenturze. Do sprawy pozyskano informatorów, którzy przekazywali rzeczowe i wartościowe dane. Sprawa dotycząca jezuickiej misji była bardzo obszerna. Zaangażowano w nią funkcjonariuszy z całej Polski (Wrocław, Olsztyn, Warszawa). Koordynatorem sprawy były urzędy centralne bezpieki (funkcjonariusz K. Olech wyjeżdżający do terenowych urzędów bezpieczeństwa i więzień). W założonej sprawie mieści się dokumentacja, której cezurą czasowa obejmuje lata 1950-1956, choć również znajdują się w niej pisma wcześniejsze. Sprawa dotyczyła jezuitów uczestniczących w *Misji Wschodniej* i studiujących w papieskim *Collegium Russicum* w Rzymie oraz przeciwko ks. Edwardowi Dujakowi.

Bezpieka osiągnęła swój ogólny cel, choć niewyszczególniony w pismach, jakim było zdobycie jak największej różnorodnych informacji na interesujący ich temat, z możliwie wielu źródeł. Zdobyła informacje o zakonnikach uczestniczących w *Misji Wschodniej*. Dowiedziała się na jakiej placówce dany jezuita przebywał i jakie miał cechy charakteru. Zebrane w toku prowadzenia

⁵⁰ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Pro Russia*, k. 181-184.

⁵¹ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Pismo do Dyrektora Dep. XI-go MBP* [oraz tekst encykliki], Warszawa, 3 IX 1953, k. 267-288.

⁵² AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Instruzioni*, k. 59-64; AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Facultates*, k. 65-67.

sprawy informacje mogły później posłużyć bezpiece do ewentualnych werbunków oraz dalszej pracy operacyjnej.

W sprawie prowadzonej przeciwko jezuitom występowały osoby duchowne znane z ówczesnych doniesień prasowych. Był to biskup Czesław Kaczmarek i duchowny diecezji warszawskiej ks. Zygmunt Kaczyński, który do 1948 roku był redaktorem naczelnym „Tygodnika Warszawskiego”, a który zmarł w więzieniu w 1953 roku⁵³.

Zebrane przez bezpiekę informacje odnośnie do prowadzonej *Misji Wschodniej* w przedwojennej Polsce zgadzają się z wiedzą, którą autor uzyskał w artykule Siarhieja Jorsza. Odnosi się to również do krytyki, jaką społeczeństwo i władze polskie wytoczyły jezuickiej misji do 1932 roku, z powodu ich duszpasterskiej metody. Jezuita bowiem posługiwali się głównie językiem miejscowej ludności (rosyjskim i białoruskim). Ludność polska stawiała im zarzut rusyfikacji⁵⁴.

Neounia działała po 1945 roku. „W 1947 roku istniały 4 parafie katolickiego obrządku bizantyjsko-słowiańskiego, były to: Dokudów, Bubel, Połoski i Kostomłoty”⁵⁵. Definitywny koniec neounii nastąpił w wyniku przeprowadzenia na terenie południowo-wschodniego Podlasia, w czerwcu-lipcu 1947 roku, akcji *Wisła*. Jedynie dzięki zdecydowanej postawie proboszcza ks. Aleksandra Przyłuckiego przetrwała parafia w Kostomłotach. Ks. Aleksander Przyłucki przejął parafię w 1940 roku z rąk ks. Jana Czornaka SJ. Administrował ją do 1969 roku⁵⁶.

⁵³ M. B i e ł a s z k o, „Tygodnik Warszawski” i jego środowisko (1945-1948), „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 4(75) 2007, s. 77-83.

⁵⁴ AIPN BU 01283/40, mkf/PDF, *Informacja dot. organizacji watykańskiej na terenie Polski pn. Misja Wschodnia*, Warszawa 29 X 1954, k. 41-58.

⁵⁵ W ó j c i u k, dz. cyt., s. 162. W Kostomłotach do dziś istnieje jedyna parafia neounicka w Polsce. Proboszczem jest marianin ks. Roman Piętka. Parafia liczy 300 wiernych. Obrządek podlega bezpośrednio Prymasowi Polski.

⁵⁶ Zob. A. T ł o m a c k i, *Kościół rzymsko-katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (Kościół neounicki) na południowo-wschodnim Podlasiu w latach 1924-1947*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 5(2007), s. 96-130.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA:

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
AIPN BU 01283/40/Jacket/ mkf/PDF (II/E/1), Materiały dotyczące *Misji Wschodniej Pro Russia*, Jezuici.

II. OPRACOWANIA:

- Biełasko M., „Tygodnik Warszawski” i jego środowisko (1945-1948), „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 4(75) 2007, s. 77-83.
- Borzęcki J., Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej, Warszawa 2012.
- Dębiński J., Kościół katolicki w Rosji, „Studia Włocławskie” 14(2012), s. 472-487.
- Dziurok A., Wstęp, w: Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564-1995, opr. L. Grzebień SJ, Kraków 2004.
- Hryniewicz W., Iluzja nawrócenia Rosji, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Rosjoznawcze. III-Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1996, z. 310, s. 20-35.
- Hryniewicz W., Nawrócenie Rosji? Refleksje ekumeniczne nad dziejami wielowiekowej iluzji (I), „Przegląd Powszechny” 1(881)1995, s. 11-28.
- Jorsz S., Historyczne znaczenie misji wschodniej w Albertynie, „Roczniki Teologiczne” 53-54(2006-2007), z. 7, s. 145-152.
- Mróz M., Katolicyzm na pograniczu. Kościół katolicki wobec kwestii ukraińskiej, białoruskiej w Polsce w latach 1918-1925, Toruń 2003.
- Musiak F., Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989), Kraków 2007.
- Plis J., Misja Wschodnia ojców Jezuitów w Polsce (1924-1939), w: Na pograniczu kultur, języków i tradycji. Prace ofiarowane profesorowi doktorowi Ryszardowi Szczygłowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin, red. M. Mądzik, A. A. Witusik, Lublin 2004, s. 275-289.
- Przewodnik po domach jezuickich Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej. Jezuici Przyjaciołom. Wydanie specjalne (zima-jesień) 2009-2010, Towarzystwo Jezusowe.
- Rzemienik F., Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neunia), Lublin 1999.

- S a w i c k i W., Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej, w: Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze, red. F. Musiał, Kraków 2008.
- S t ę p i e ń S., Nowa unia kościelna. Obrządek bizantyjsko-słowiański, w: Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym, t. 2, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 141-194.
- T ł o m a c k i A., Kościół rzymsko-katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (Kościół neounicki) na południowo-wschodnim Podlasiu w latach 1924-1947, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 5(2007), s. 96-130.
- W ó j c i u k M., Specyfika organizacji i zarys charakteru Cerkwi katolickiej obrządku bizantyjsko-słowiańskiego o tradycji synodalnej na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej w latach 1924-1939, „Koło Historii” 2003, nr 7, s. 121-168.
- Y a n n o u H., Jezuci i Towarzystwo, Kraków 2010.

ROZPRACOWYWANIE OPERACYJNE JEZUITÓW
UCZESTNICZĄCYCH W *MISJI WSCHODNIEJ*
W LATACH 50. XX W. W POLSCE LUDOWEJ

S t r e s z c z e n i e

We wstępie autor naświetla sytuację polityczną odrodzonej Rzeczypospolitej. Następnie omawia dzieje *Misji Wschodniej* jezuitów w Albertynie (1924-1942).

W drugiej części artykułu autor wymienia, na podstawie dokumentów zebranych przez funkcjonariuszy Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, jakie informacje dotyczące zakonników uczestniczących w misji ich interesowały. Stara się sprawdzić na ile wiadomości uzyskane przez funkcjonariuszy zgadzają się z wiedzą, którą dziś można uzyskać zajmując się tą tematyką. Posługuje się cytatami, które starają się oddać ducha czasu. Cezurą dla dokumentacji w omawianej części są lata 1950-1956.

W konkluzji autor streszcza formy pracy operacyjnej funkcjonariuszy Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego oraz podjęty przez nich trud w zdobywaniu interesujących ich wiadomości. Na zakończenie informuje, jakie były dalsze losy neonii w Polsce po 1945 roku.

Słowa kluczowe: Kościół, inwigilacja, jezuci, misja, neunia, Polska.